Fizika villamosmérnököknek

Merev testek mechanikája

Dr. Giczi Ferenc
Széchenyi István Egyetem, Fizika és Kémia Tanszék
Győr, Egyetem tér 1.

Merev testek helyzete és mozgása

A merev test helyzete

A merev test helyzetét a térben egyértelműen meghatározza a merev test három tetszőleges, de nem egy egyenesbe eső pontjának helyzete.

A három pont helyzetének megadásához 9 adatra lenne szükség.

$$(x_A, y_A, z_A) \qquad (x_B, y_B, z_B) \qquad (x_C, y_C, z_C)$$

A három pont azonban egymástól mindig ugyanolyan távolságban marad, ezért:

$$(x_A - x_B)^2 + (y_A - y_B)^2 + (z_A - z_B)^2 = d_{AB}^2$$

(és még két hasonló egyenlet) $\Rightarrow$ **A 9 adat közül csak 6 független egymástól.**

A merev test helyzete

**A merev test helyzetét, ha a test szabadon mozoghat,
6 független adat határozza meg, azaz
a szabad merev testnek 6 mechanikai „szabadsági foka" van.
(3 transzlációs és 3 rotációs)**

A merev test haladó mozgása

Transzláció

- A test minden pontja egyidejűleg egymással párhuzamos és egybevágó görbéket ír le.
- A test minden pontjának sebessége ugyanaz.
- **A test térbeli irányítása nem változik.**

Haladó mozgásnál elegendő a test egyetlen pontjának mozgását megadnunk.

A merev test tengely körüli forgása

Rotáció (forgás)

- Egy meghatározott egyenesnek, a forgástengelynek pontjai helyzetüket változatlanul megtartják,
- A test többi pontjának pályái pedig a forgástengelyre merőleges síkokban fekvő körívek.

A merev test tengely körüli forgása

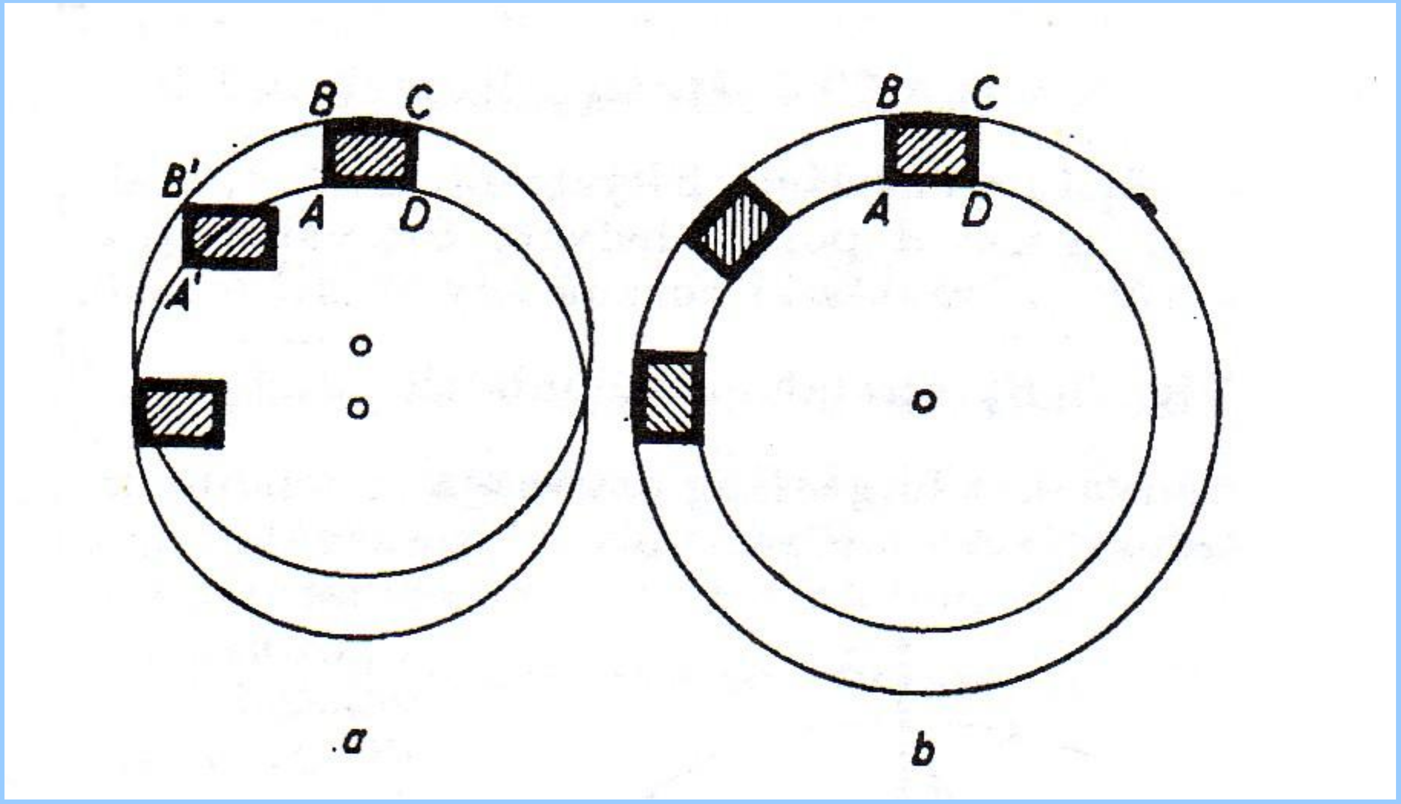

TRANSZLÁCIÓ ROTÁCIÓ

Merev testre ható erők

A merev testre ható erők összetevése

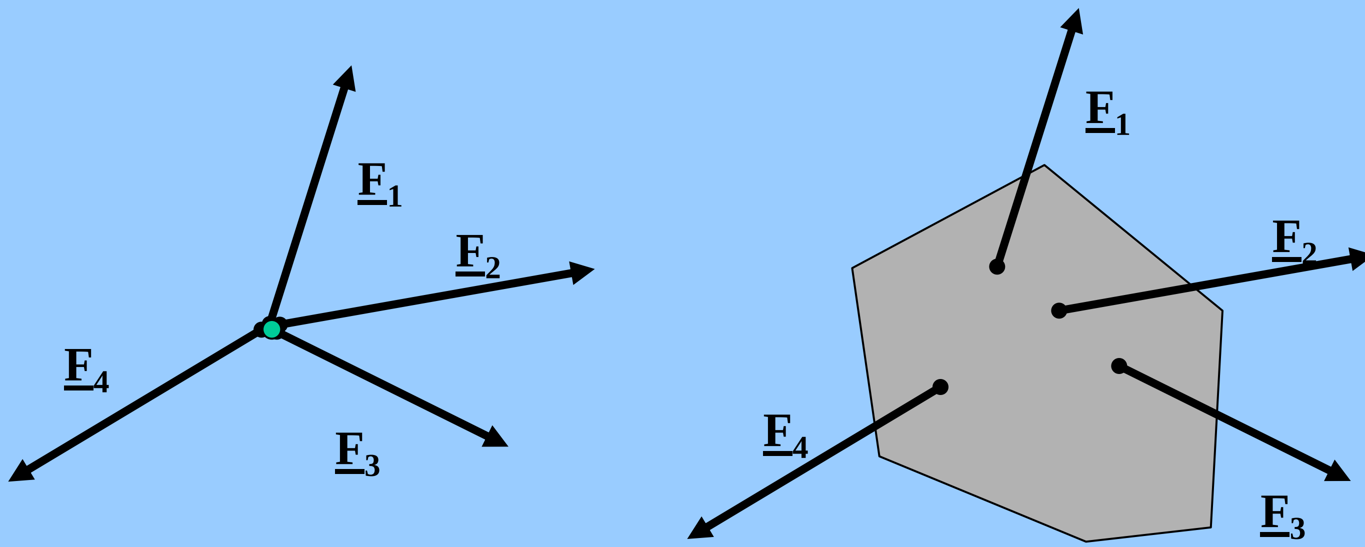

A merev testre ható erők támadáspontja nem mindig ugyanaz.

Az erővektor eltolhatósága

A merev testre ható erők **támadáspont**ja nem mindig ugyanaz.

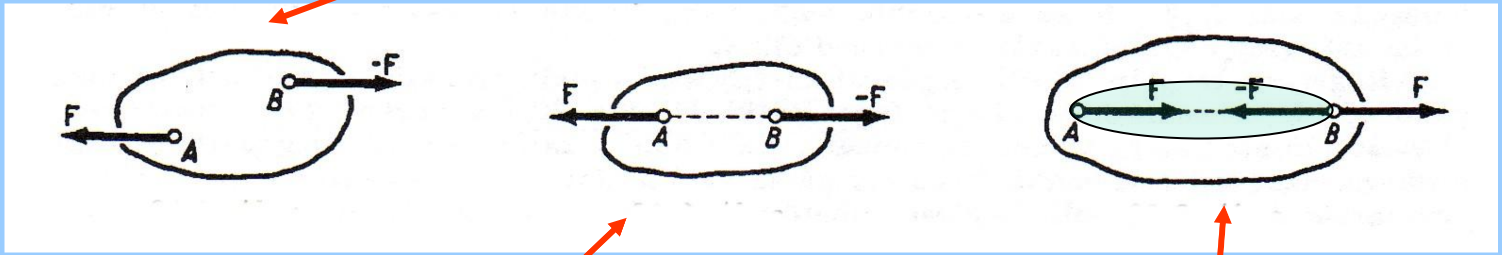

A merev test két egyenlő nagyságú és ellentétes irányú erő hatása alatt akkor van egyensúlyban, ha az erők hatásvonalai egybeesnek.

ELTOLÁSI TÉTEL

A merev testre ható erő támadáspontja a testben a hatásvonal bármely más pontjába áthelyezhető anélkül, hogy az erő hatása megváltozna.

A merev testre ható erők összetevése

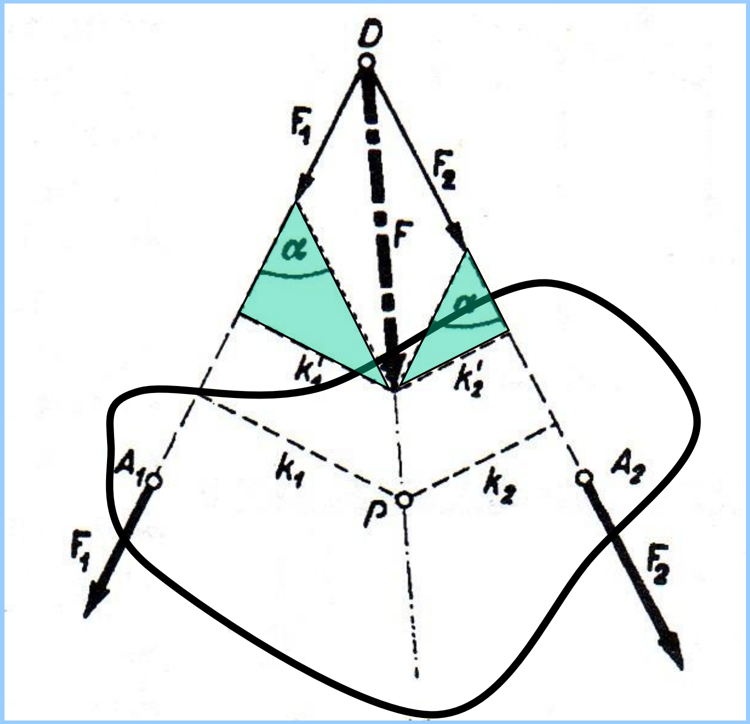

Az erők támadáspontjait a hatásvonalak D metszéspontjába helyezzük és megszerkesztjük az $\underline{F}_1$ és $\underline{F}_2$ erővektorok eredőjét, amelynek támadáspontja az <u>F</u> hatásvonalának bármelyik pontja lehet.

Az **<u>F</u>** hatásvonalának bármely P pontjára:

$$F_1 k_1 = F_2 k_2$$

Párhuzamos erők összetevése

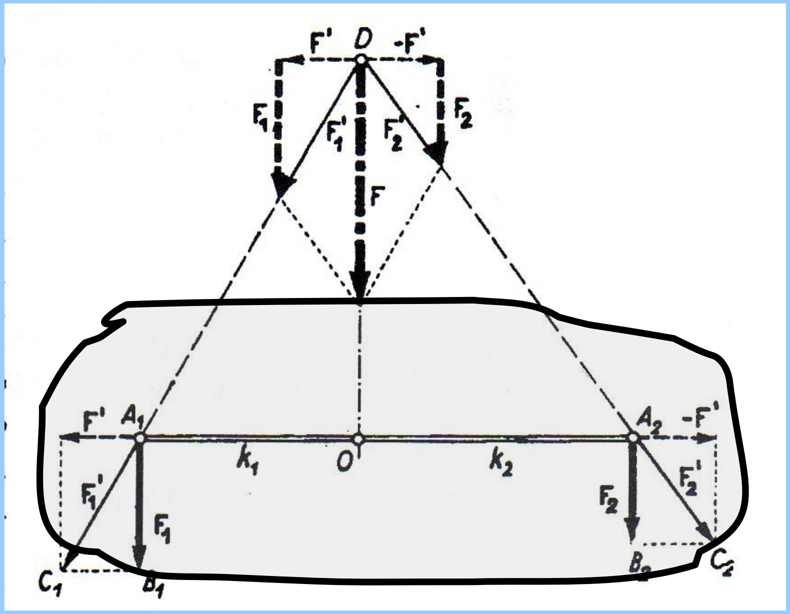

Az A_1 és A_2 pontokban felvesszük az A_1A_2 hatásvonalú, egymás hatását kompenzáló **F**' és –**F**' erőket és ezeket az **F**$_1$-hez és az **F**$_2$-höz hozzáadjuk.

Az erők támadáspontjait a hatásvonalak D metszéspontjába helyezzük és megszerkesztjük eredőjüket.

$$\frac{\overline{OD}}{k_1} = \frac{F_1}{F'} \qquad \frac{\overline{OD}}{k_2} = \frac{F_2}{F'}$$

$$\Rightarrow \quad F_1 k_1 = F_2 k_2$$

Két párhuzamos, ellentétes irányú és nem egyenlő nagyságú erő összetevése

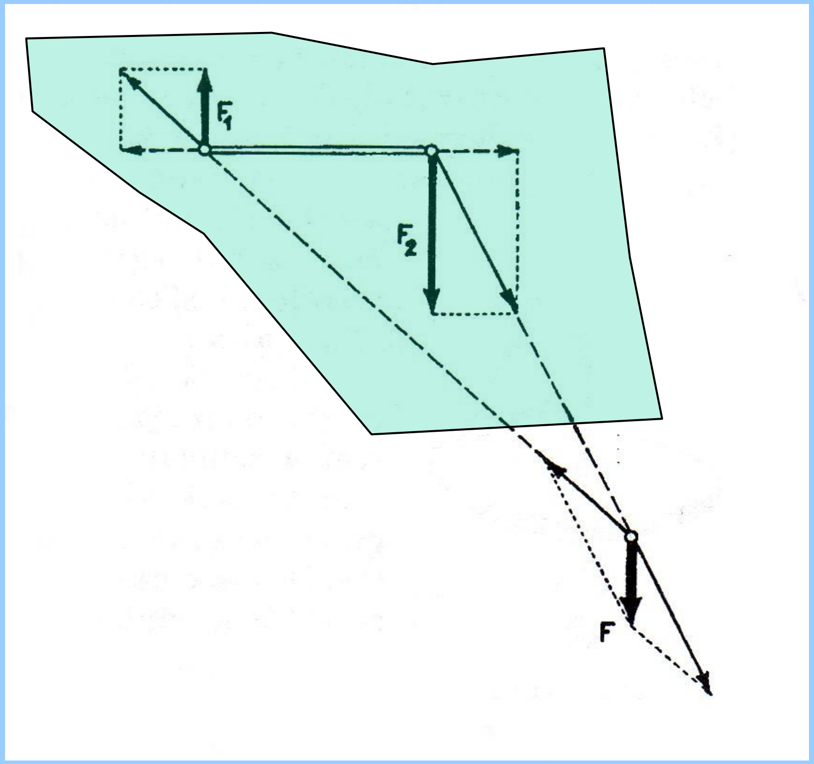

Két antiparalel és egyenlő nagyságú erő

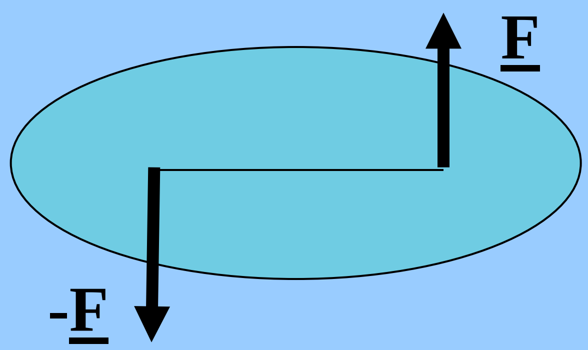

ERŐPÁR

Két antiparalel, egyenlő nagyságú és különböző hatásvonalú erő ERŐPÁR-t képez.

Az erőpár a legegyszerűbb olyan erőrendszer, amely **nem helyettesíthető egyetlen erővel.**

Merev testre ható erők forgató hatása

Erők tengelyre vonatkozó forgatónyomatéka

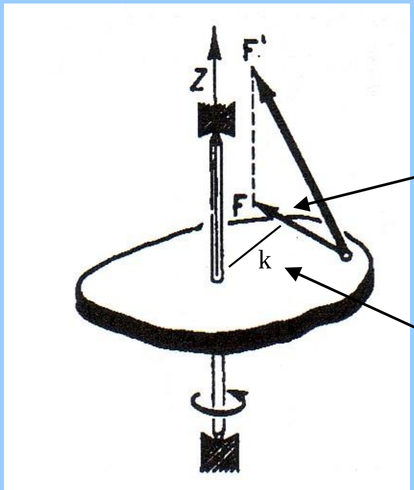

1.: Csak olyan erő forgathat, amelynek <u>hatásvonala nem párhuzamos a forgástengellyel</u>.

2.: Az F erő csak akkor létesít forgást, ha <u>a támadásvonala nem metszi a tengelyt</u>.

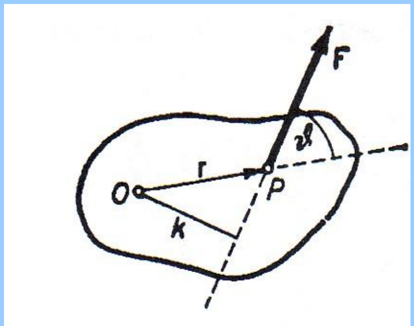

Egy, a Z tengelyre merőleges síkban ható F erő Z tengelyre vonatkozó forgató képessége, **forgatónyomatéka**:

$$M_z = \pm F \cdot k$$

A forgatónyomaték mint vektor

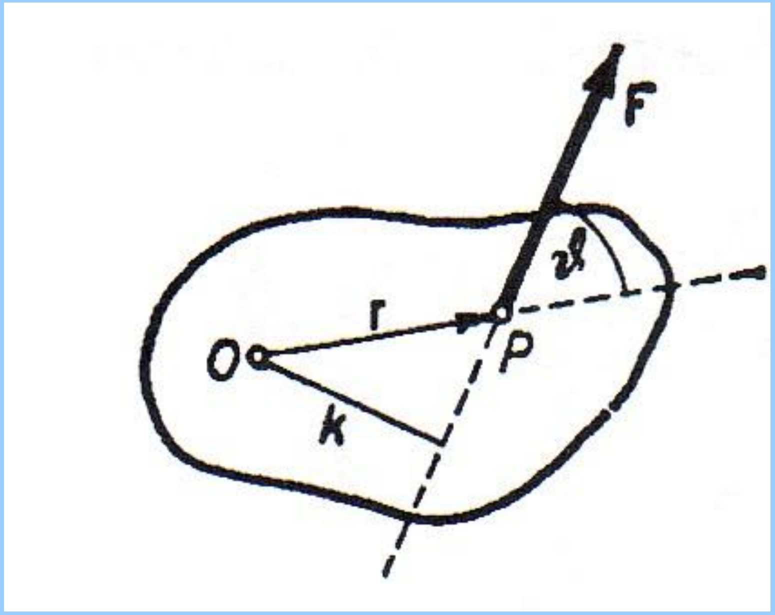

$$k = r\sin\vartheta$$

$$M = Fk = rF\sin\vartheta$$

Az r és F vektorszorzatának abszolút értéke.

A P pontban támadó F erőnek valamely O pontra vonatkozó forgatónyomatéka:

$$\underline{M} = \underline{r} \times \underline{F}$$

Pontra vonatkozó forgatónyomaték

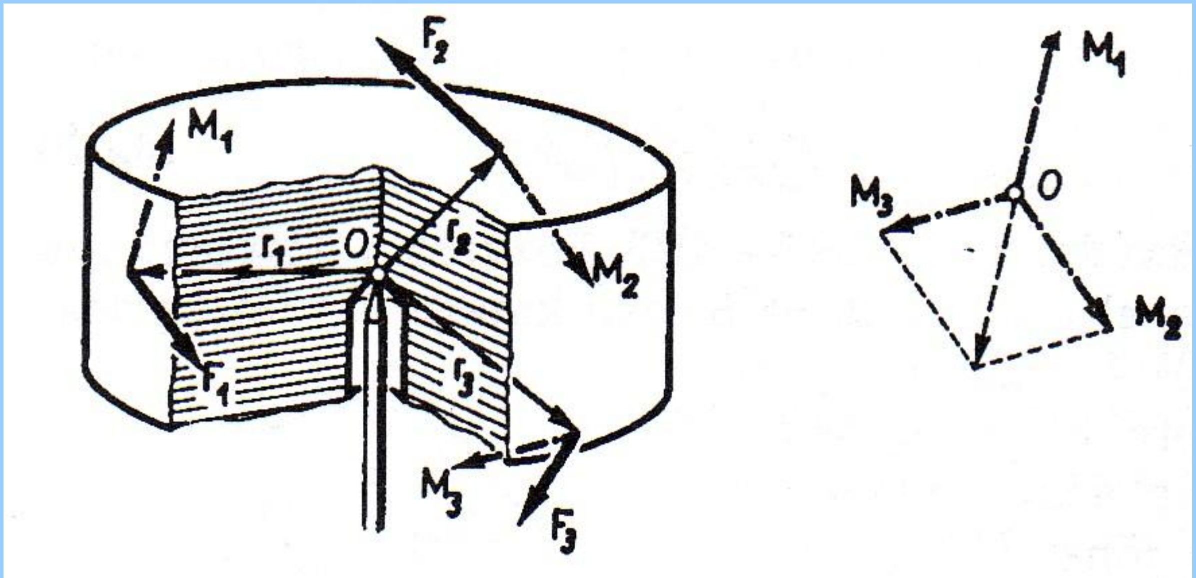

Egy rögzített O ponttal rendelkező merev test tetszés szerinti $\underline{\mathbf{F}}_1$, $\underline{\mathbf{F}}_2$, … erők hatása esetén akkor van egyensúlyban, ha az erők O pontra vonatkozó forgatónyomatékainak vektori összege zérus.

$$\sum \underline{M}_i = 0$$

Tetszőleges erőrendszer redukálása

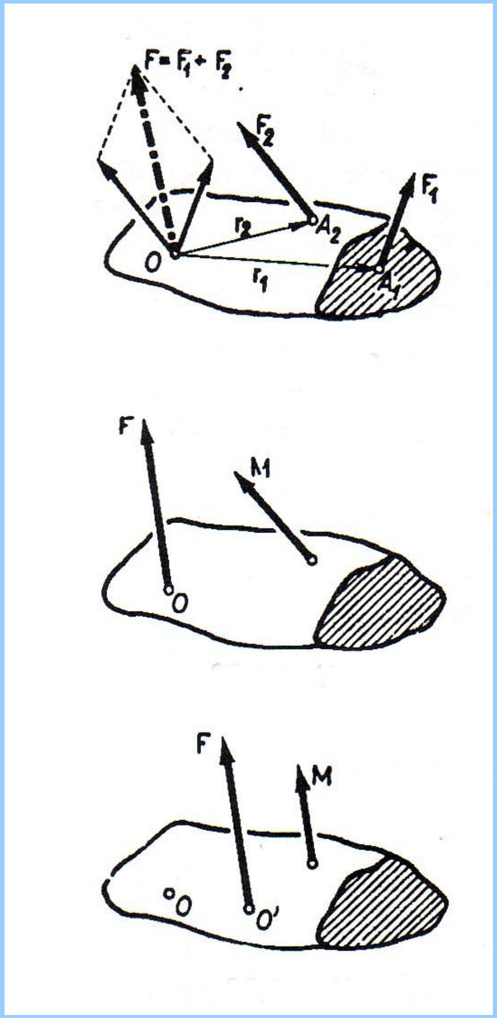

A merev test $A_1,\ldots,A_n$ pontjaiban támadó $\underline{F}_1,\ldots,\underline{F}_n$ erők rendszere helyettesíthető egy, a test tetszőleges O pontjában támadó erővel és egy M nyomatékú erőpárral.

$$\underline{F} = \sum_{i=1}^{n} \underline{F}_i \qquad \underline{M} = \sum_{i=1}^{n} \underline{M}_i$$

A merev test egyensúlyának feltétele:

$$\underline{F} = \sum_{i=1}^{n} \underline{F}_i = 0 \qquad \underline{M} = \sum_{i=1}^{n} \underline{M}_i = 0$$

A merev test súlypontja (tömegközéppontja)

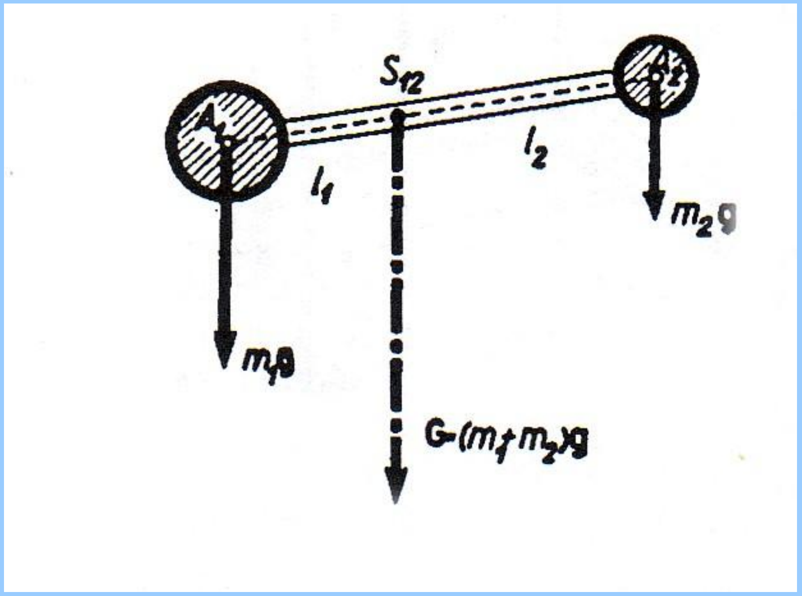

A súlypontjában alátámasztott merev test bármely helyzetben egyensúlyban van.

A merev test súlyának a súlypontra vonatkozó forgatónyomatéka a test bármely helyzetében zérus.

A merev test súlypontja

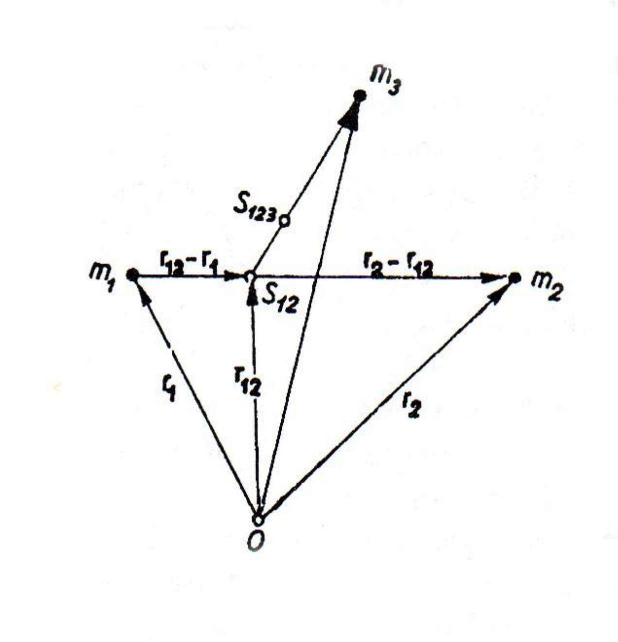

$$F_1 k_1 = F_2 k_2$$

$$m_1 g\left(\underline{r}_{12} - \underline{r}_1\right) = m_2 g\left(\underline{r}_2 - \underline{r}_{12}\right)$$

$$\underline{r}_{12} = \frac{m_1 \underline{r}_1 + m_2 \underline{r}_2}{m_1 + m_2}$$

$$x_{12} = \frac{m_1 x_1 + m_2 x_2}{m_1 + m_2}, \quad y_{12}, \quad z_{12}$$

Példa:

Az x tengely mentén két, elhanyagolható tömegű rúddal összekötött test fekszik, a 0,4 kg tömegű test az x=2 m, míg a 0,6 kg tömegű az x=7 m pontban. Határozzuk meg a súlypont x koordinátáját!

A merev test súlypontja

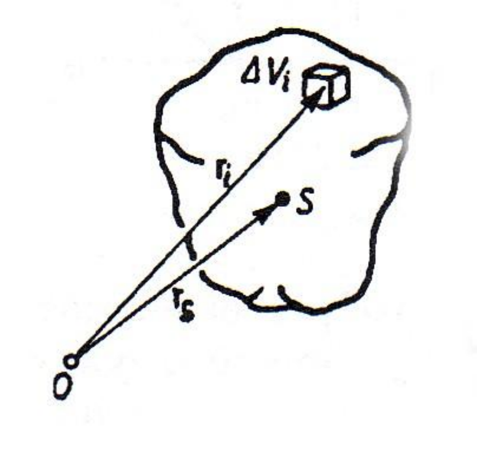

$$\underline{r}_s = \frac{\sum m_i \underline{r}_i}{\sum m_i} = \frac{\sum m_i \underline{r}_i}{m}$$

$$\underline{r}_s = \frac{\int \rho \underline{r} dV}{\int \rho dV} = \frac{\int \rho \underline{r} dV}{m}$$

Példa:

Egy L hosszúságú egyenes rúd egyik vége az origóban van, a másik vége pedig az x=L pontban. A rúd hosszegységre eső tömege ρ(x)=Px összefüggés szerint változik, ahol P állandó. Hol van a tömegközéppont?

Merev testek dinamikája

Rögzített tengely körül forgó merev test perdülete

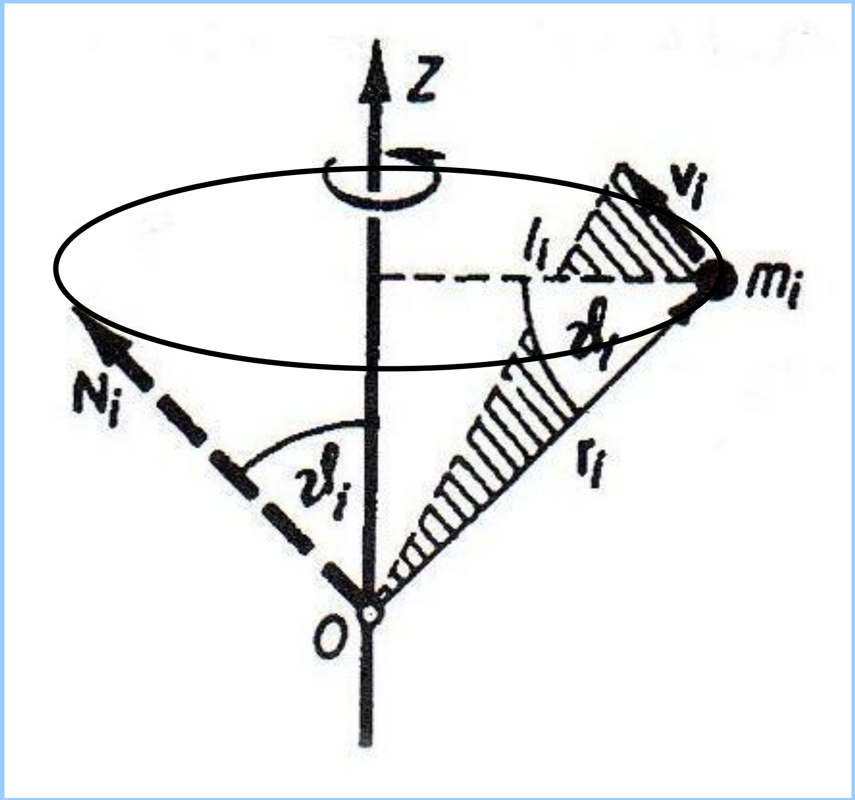

$$\boxed{N_{iz} = m_i \cdot v_i \cdot l_i}$$

$$N_{iz} = m_i \cdot (\omega l_i) \cdot l_i$$

$$N_{iz} = m_i l_i^2 \omega$$

$$N_z = \sum N_{iz} = \omega \sum m_i l_i^2$$

Rögzített tengely körül forgó merev test perdülete

$$N_z = \sum N_{iz} = \omega_z \sum m_i l_i^2$$

$$\Theta = \sum m_i l_i^2$$

A „z” tengelyre vonatkozó tehetetlenségi nyomaték

$$\boxed{N_z = \omega_z \Theta}$$

A tehetetlenségi nyomaték kiszámítása

$$\Theta = \sum m_i l_i^2 \qquad\qquad \Theta = \int \rho l^2 dV$$

Példa:

Egy 0,8 m hosszúságú elhanyagolható tömegű rúd két végére kisméretű 2 kg és 3 kg tömegű testeket erősítünk. Mekkora az így készített merev test tehetetlenségi nyomatéka olyan forgástengelyre vonatkozólag, amely a rúdra merőleges és a 2 kg tömegű testtől 0,2 m távolságra van?

Merev test forgása rögzített tengely körül

$$\frac{dN_z}{dt} = M_z \quad \Rightarrow \quad \frac{d(\Theta\omega_z)}{dt} = M_z \quad \Rightarrow \quad \Theta\frac{d\omega_z}{dt} = M_z$$

Rögzített tengely körül forgó merev test mozgásegyenlete

$$\boxed{\Theta\frac{d^2\varphi}{dt^2} = M_z}$$

Ha M_z=0, akkor $\frac{d\varphi}{dt} = \omega = \text{állandó}$

Egyenletetesen gyorsuló forgás

Ha M_z=állandó, akkor

$$\frac{d^2\varphi}{dt^2} = \frac{M_z}{\Theta} = \text{állandó} = \beta$$

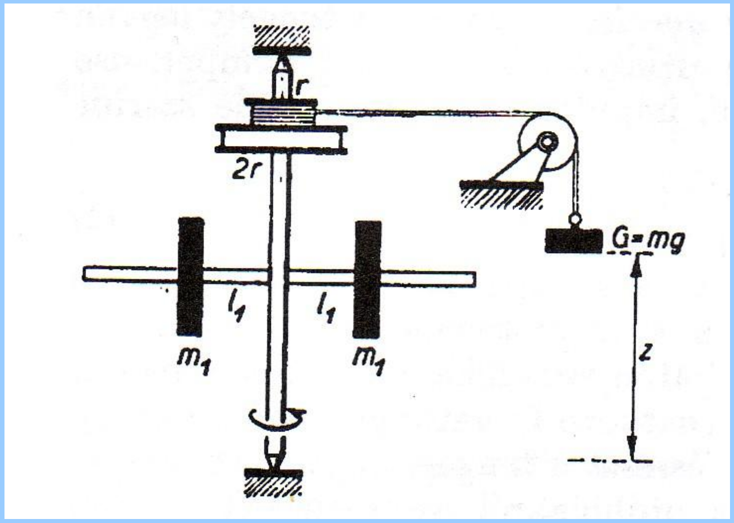

Ha t=0-nál φ=0 és ω=0

$$\omega(t) = \beta \cdot t$$

$$\varphi(t) = \frac{1}{2}\beta \cdot t^2$$

Egyenletetesen gyorsuló forgás

Ha M_z=állandó, akkor

$$\frac{d^2\varphi}{dt^2} = \frac{M_z}{\Theta} = \text{állandó} = \beta$$

Példa:

Egy 0,61 m sugarú, 36,3 kg tömegű korong 360 min^{-1} fordulatszámmal forog. A fékező súrlódás forgatónyomatéka 0,553 Nm. Számítsa ki, mennyi idő alatt áll meg a kerék!

Ha t=0-nál φ=0 és ω=0

$$\omega(t) = \beta \cdot t$$

$$\varphi(t) = \frac{1}{2}\beta \cdot t^2$$

Forgó merev test mozgási energiája

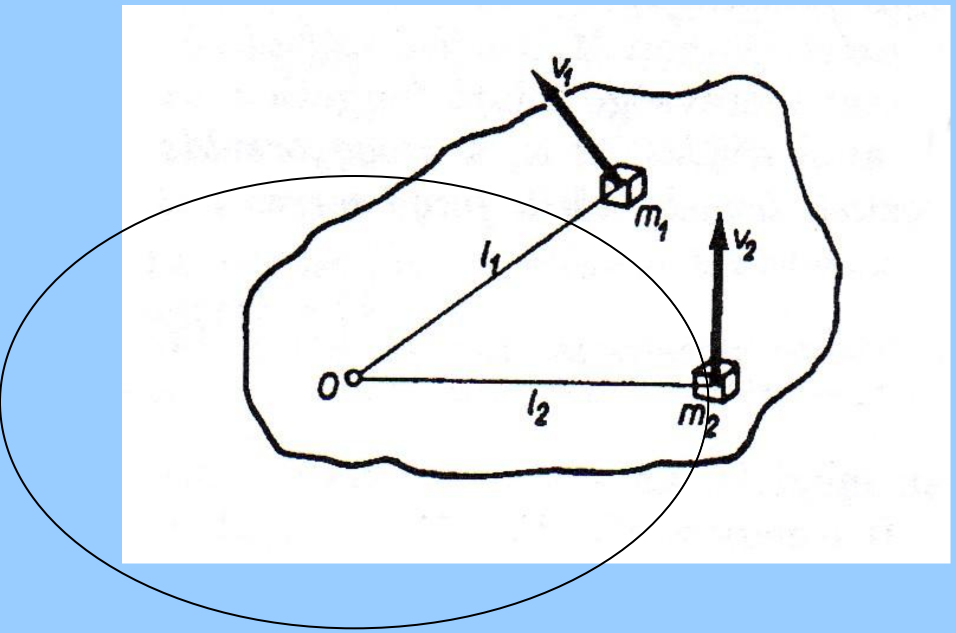

$$E_{kin} = \frac{1}{2}\sum m_i \cdot v_i^2$$

$$v_i = \omega l_i$$

$$E_{kin} = \frac{1}{2}\sum m_i \cdot l_i^2 \omega^2$$

$$E_{kin} = \frac{1}{2}\omega^2 \sum m_i \cdot l_i^2$$

$$\boxed{E_{kin} = \frac{1}{2}\Theta\omega^2}$$

Forgó merev test mozgási energiája

$$E_{kin} = \frac{1}{2}\Theta\omega^2$$

Példa:

Egy 10 kg tömegű, 12 cm átmérőjű henger a tengelye körül 2 s^{-1} szögsebességgel forog. Mekkora a forgási energiája?

Tehetetlenségi nyomatékok egymással párhuzamos tengelyekre

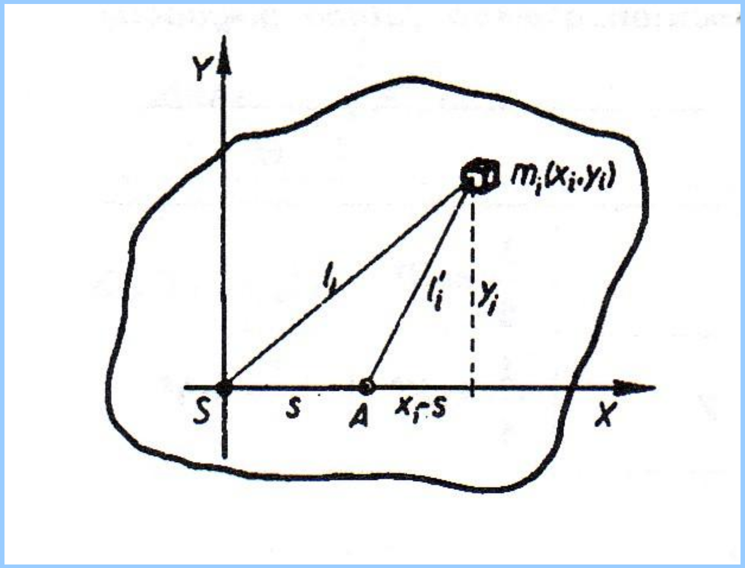

$$\Theta_A = \Theta_S + m \cdot s^2$$

Steiner tétele

Példa:

Egy 2 m hosszú vékony rúd tömege 8 kg. Mennyi a rúd tehetetlenségi nyomatéka az egyik végén átmenő tengelyre számolva, ha a rúd tömegközéppontján átmenő, a rúd síkjára merőleges tengelyre vonatkoztatva $\Theta = 1/12 mL^2$.

A fizikai inga

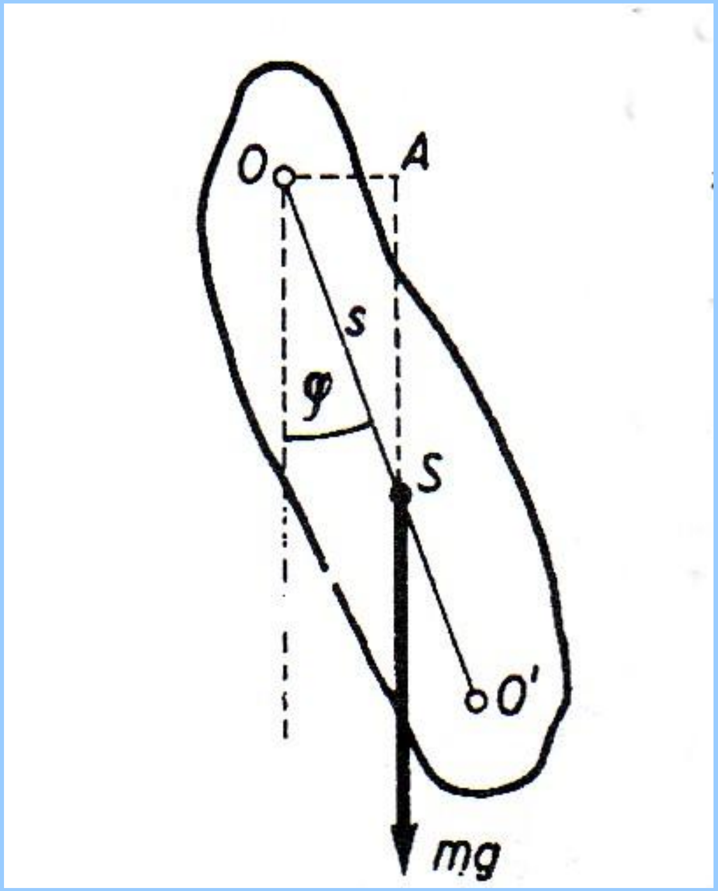

$$\Theta \frac{d^2\varphi}{dt^2} = -mg \cdot s \cdot \sin\varphi$$

$$\frac{d^2\varphi}{dt^2} = -\frac{mgs}{\Theta} \sin\varphi$$

$$T = 2\pi \sqrt{\frac{\Theta}{mgs}}$$

A fizikai inga

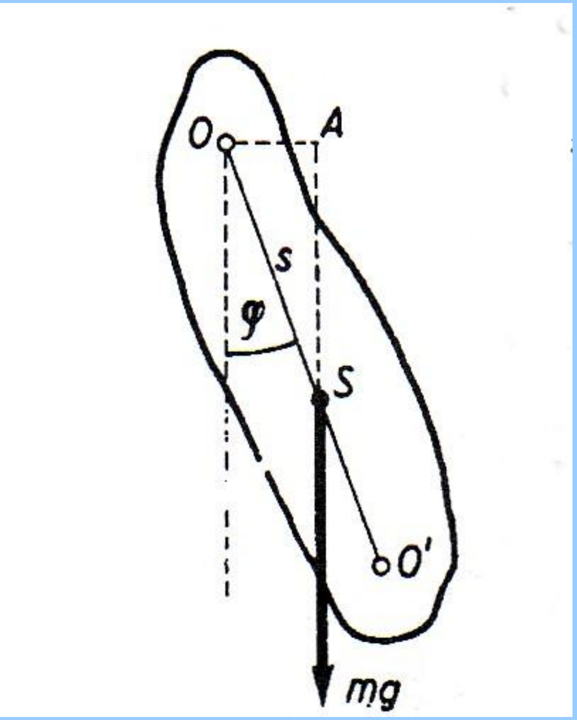

$$\Theta \frac{d^2\varphi}{dt^2} = -mg \cdot s \cdot \sin\varphi$$

$$\frac{d^2\varphi}{dt^2} = -\frac{mgs}{\Theta}\sin\varphi$$

$$T = 2\pi\sqrt{\frac{\Theta}{mgs}}$$

Példa:

Egy 60 cm hosszúságú homogén rudat egyik végén átmenő, a rúdra merőleges tengely körül lengetünk. Mennyi a lengésidő?

Megfelelések a haladó és forgó mozgás között

Koordináta (út) | **Szög (szögelfordulás)**

x | φ

Megfelelések a haladó és forgó mozgás között

Sebesség

$$v_x = \frac{dx}{dt}$$

Szögsebesség

$$\omega_z = \frac{d\varphi}{dt}$$

Megfelelések a haladó és forgó mozgás között

Gyorsulás

$$a_x = \frac{dv_x}{dt} = \frac{d^2x}{dt^2}$$

Szöggyorsulás

$$\beta_z = \frac{d\omega_z}{dt} = \frac{d^2\varphi}{dt^2}$$

Megfelelések a haladó és forgó mozgás között

Mozgásegyenlet

$$m\frac{d^2x}{dt^2} = F_x \qquad \Theta\frac{d^2\varphi}{dt^2} = M_z$$

Megfelelések a haladó és forgó mozgás között

Tömeg

$$m$$

Tehetetlenségi nyomaték

$$\Theta = \sum m_i l_i^2$$

Megfelelések a haladó és forgó mozgás között

Erő	**Forgatónyomaték**
F_x	M_z

Megfelelések a haladó és forgó mozgás között

Impulzus
lendület

$$p_x = mv_x$$

Impulzusmomentum
perdület

$$N_z = \Theta\omega_z$$

Megfelelések a haladó és forgó mozgás között

Impulzustétel

$$\frac{dp_x}{dt} = F_x$$

Impulzusmomentum tétel

$$\frac{dN_z}{dt} = M_z$$

Megfelelések a haladó és forgó mozgás között

Kinetikai energia

$$E_{kin} = \frac{1}{2} m v^2 \qquad E_{kin} = \frac{1}{2} \Theta \omega^2$$

more fun @ Funtooo.com